

Сигурност в Черноморския регион

Инфраструктурата на сигурността в Черно море се определя от статута му на граничен район. Най-малко две важни граници пресичат Черноморския регион: **първо**, границата между Евroatлантическата система за сигурност и руската инфраструктура на сигурност, която се простира далеч извън границите на Руската федерация; **второ**, Черно море е част от границата между Европа и Близкия изток, която днес е една вторична разделителна линия, но въпреки това от значение по отношение на сигурността, и особено в сфери като енергията и антитероризма.

Главното предизвикателство за сигурността на региона

Главното предизвикателство за сигурността в Черноморския регион е нарастващото напрежение между процеса на демократизация и модерно държавно строителство от една страна и възраждащата се стратегия на Русия да запази и разшири своята 'сфера на международно влияние'. Това предизвикателство пресича едновременно системите за военна сигурност както и въпроси засягащи 'меката сигурност'. Европа и Съединените щати са главните поддръжници на демократизацията и вълната на държавно строителство, която на изток достига до границите на Руската федерация. От друга страна, действията на Русия се базирани на имперските схващания за политиките на Великите сили, онаследени от времето на Европа през 19-ти век. През цялото време на деведесетте години на 20-ти и началото на 21-ви век парадигмата за разширение на Евroatлантическата система за сигурност на изток беше господстващата стратегическа перспектива за бъдещето на цяла Европа и може би Евразия. Опцията за пълно интегриране на Русия в общата система за сигурност на Запада беше иницирана без тя да бъде тествана в рамките на политическите отношения между Изтока и Запада, поради ранният етап на присъединяване на ЦИЕ в структурите на НАТО и Европейското пространство.

След разширението на НАТО през 2002 г., Алиансът достигна границите на Русия на север и дневният ред за по-нататъшна Атлантическа интеграция на постсъветското пространство (Украйна и Грузия на първо място) започна да се оформя. Това беше моментът, който даде начало за започването на сериозни дебати за включването на Русия в една обща система за сигурност заедно с Европа и САЩ. Именно в този момент, по-нататъшният разговор стана невъзможен поради две

причини. От една страна, Русия ловко се върна към предишната си експанзионистичната имперска същност с президентството на Путин. От друга страна, основната западна сила – САЩ – беше твърде ангажирана с Ирак и антитерористичната си кампания за да се фокусира към стратегическия контекст от интегрирането на Русия. Така, стратегията за ‘закотвянето’ на Черноморския регион към Евроатлантическото пространство трябваше да бъде отложена. По такъв начин, дневният ред се превърна в напрегнато съревнование за стратегия и сигурност между демократичния Запад и възродилата се Русия.

Днешна Русия е източник на една широка сигурностна дилема за постсъветското пространство и за новите демокрации в Източна Европа. Най-важните аспекти на тази дилема за сигурност са: военна сигурност и открита враждебност към Грузия; предизвикването и поддържането на етнически сблъсъци и сепаратистки дейности в постсъветските територии на Черно море; пълномощни разузнавателни операции и институционален корупционен натиск над бивши съветски и комунистически държави от Източна Европа; монополизирането на енергийни доставки, особено газ, за Източна Европа и увеличаване на паневропейска зависимост от руските доставки, използвана като стратегия за разединение на Европа и възстановяване на контрола над управляващите елити в Източна Европа. Всички тези отделни предизвикателства за сигурността на новите европейски демокрации и за ‘Стара Европа’ са елементи от същинската руска стратегия да възвърне отново стратегически контрол над бившето имперско пространство на Съветския съюз, и, до известна степен, върху своите бивши сателити в Източна Европа. **Методът на установяване на ново стратегическо статукво започва с разрушаването на сегашното статукво.** Това, което Русия цели първоначално е да разруши статуквото на една единна, евроатлантическа Европа.

Военна сигурност

Стратегическото съперничество между Русия и Запада не е отразено директно в измерението на военна сигурност в източната част на Черноморския регион. Каквото и да е нивото на стратегическото напрежение, нито Русия, нито Западът са готови да подновят състезанието по въоръжаване или каквито и да било въоръжени конфликти. Приднестровието е единствената територия в източно Черноморския регион, на която Русия има непряко военно присъствие, ако не броим военноморските бази на руския Черноморски флот в Севастопол, договорени между Русия и Украйна. Чувствително влошаване на сигурността настъпи след 2007-2008 г., когато Русия едностранно преустанови част от отговорностите си по Договора за конвенционалните въоръжени сили в Европа (CFE), подписан по времето на Студената война. Анулирането на CFE дава свобода на Русия да надхвърля установените граници и да разполага с военно оборудване и сили, както си поиска. Това позволи на Русия да наруши Истанбулските ангажименти на ОССЕ от 1999 г. за оттеглянето на въоръжени сили от региона. Така Русия има възможности за военно разполагане и маневриране на внезапни атаки, които понижават или неутрализират ефекта на мерките за взаимно изграждане на доверие и значително покачва нивото на напрежение в региона – особено след войната с Грузия през август 2008 г.

Основните предизвикателства за военната сигурност в Черноморския регион са в Южен Кавказ. Военната база в Гюмри, Армения, е най-южната точка на руското военно присъствие, служила като гранична линия между Русия и Османската империя повече от две столетия. Контролът на Русия в южнокавказкия коридор, който свързва Европа с Каспийско море и Централна Азия, е гарантиран при запазването на тази гранична линия. Но въпреки това, през последните години руският контрол в региона беше подкопан от реформисткото правителство на Грузия, което се присъедини към евроатлантическата стратегия за отваряне на този коридор, свързващ Европа и Изтока, за свободна търговия и енергиен поток, както и за интегриране на Южен Кавказ в евроатлантическата система за сигурност. Етническите конфликти и сепаратистките усилия в Абхазия и Южна Осетия, подкрепяни от Москва още от началото на 90-те години на 20-ти век, прекъснаха редовното функциониране на железопътната връзка между Русия и Армения пресичаща грузинска територия. Материално-техническата инфраструктура на руското военно присъствие в Южен Кавказ беше значително разклатена от молбата на Грузия за оттеглянето на Руски военни бази и персонал от грузинска територия, което приключи през 2007 г. След оттеглянето на Руски военни части от Грузия, единствената логистична връзка между базите в Гюмри и военната инфраструктура на територията на Русия останаха малките контингенти руски пазители на мира в грузинските отцепнически райони – Абхазия и Южна Осетия. Амбицията на грузинското правителство да сложи край на етническите конфликти изложи на опасност контрола на Москва над стратегически маршрути и укрепления. Това до голяма степен обяснява същинските мотиви на Русия за намесата ѝ през 2008 г., както и защо тя не се намеси през 90-те години, когато всъщност етническите борби в Грузия започнаха. С други думи, ‘налагането на мир’ и ‘хуманитарни’ претенции на Русия са измамни, подхранени от доктрини и начин на мислене характерни за 19-ти век.

Русия инициира серия от провокативни действия на територията на Южна Осетия през лятото на 2008 г., за да предизвика грузинските военни сили в очевиден сблъсък с местните сепаратисти и да използва ситуацията като един легитимен *casus belli*. С провокирането на войната през август 2008 г. очевидно Русия целеше да отстрани правителството на президента Саакашвили и да нанесе такива щети на грузинската държавност, които биха отложили, и дори изложили на опасност, присъединяването на Грузия и Украйна към НАТО. Не е много ясно дали Русия е могла да предвиди отрицателните странични ефекти от войната през август, като лишаването на Русия от правото ѝ да поддържа мироопазващ корпус на територията на Грузия (с изключение на сепаратистките анклави), тъй като те бяха заменени от наблюдатели на ЕС. Единствената частична компенсация за безпрецедентното скъсване на логистичната връзка между Русия и Гюмри в Армения беше провъзгласяването на независимост от Абхазия и Южна Осетия, което, в тези конкретни обстоятелства, е еднозначно с анексиране с Русия. Оцеляването на правителството на Саакашвили в Тбилиси и скъсването на военно-логистичната връзка между Руски и съоразенията ѝ в Гюмри, които всъщност бяха основни цели на руската кампания през август, дават основания на някои наблюдатели да прогнозираат нови враждебни действия от страна на Русия срещу Грузия в близко бъдеще. Не е ясно обаче дали Москва би могла да си позволи такъв вид действия, имайки предвид финансовата криза и други икономически трудности.

Другото горещо място, където враждебни военни действия биха могли да бъдат възобновени в обозримото бъдеще, е Нагорни Карабах и конфликтът между Армения и Азербайджан там. Това е конфликт, който е бил съдържан внимателно през последните две десетилетия. Но баланса на силите между тези две страни се променя. Бързо нарастващите приходи на Азербайджан от износ на петрол и газ предоставят възможност на Баку за бърз военен растеж и намаляване шансовете за възможен компромис с Ереван. Увеличаването на военния потенциал и липсата на напредък от търсенето на решения може да доведе до подновяване на конфликта в даден момент. Затоплянето на турско-арменските отношения в последно време намалява опасността от военни действия, тъй като Турция би могла да успокои своя близък партньор Азербайджан. Но въпреки всичко няма ясни показатели за сближаването на позициите по отношение на Карабах.

Общо взето, няма предвидима опасност от широкомащабни военни операции, които да обхванат значителни части от Черноморския регион в обозримо бъдеще. Военни решения преследващи определени стратегически интереси остават възможни, но само под формата на ограничени действия с нисък интензитет. Нито един фактор в региона не би могъл да си позволи масивни и продължителни кампании, разпространяващи враждебни действия отвъд определени субрегионални точки. Декларацията на Русия за анулирането на задълженията ѝ по СФЕ е по-скоро провокативна политическа теза, отколкото ясна индикация за потенциала на Москва да промени военния баланс на статуквото.

Военноморска сигурност

Амбициите на бивши комунистически държави като България и Румъния (и бивши съветски републики като Грузия и Украйна) за присъединяване към НАТО се базират на предположението за участието им в една по-широка международна система за сигурност, предоставяща стабилни гаранции за безопасност. Форматът на общата сигурност също така включва и международната инфраструктура на НАТО за морска сигурност в Черно море. Това беше причината София и Букурещ да подкрепят разширяването на средиземноморската операция на НАТО „Активно усилие” и в Черно море. По обясними причини Русия се противопоставя на подобна възможност, но членката на НАТО Турция е също против. И Русия, и Турция настояват за придържане към Конвенцията от Монত্রьо от 1936 г., която позволява международно военноморско присъствие в Черно море на не повече от 9 плавателни съда за максимум от 3 седмици. Турция, от своя страна, инициира собствена военноморска операция – „Черноморска хармония” – която да дублира „Активно усилие” в Черно море и така да избегне участието на международните съдове на НАТО. Друга военноморска формация – BLACKSEAFOR – беше също иницирана от Турция като операция тип ‘издирване и спасяване’, включваща военноморските сили на всички крайбрежни страни, включително и Русия. Имайки предвид доста ограничените военноморски възможности на повечето от останалите крайбрежни държави, комбинацията BLACKSEAFOR и „Черноморска хармония” практически гарантира една турско-руска военноморска хегемония в Черно море, която на практика осигурява водеща позиция на Турция, взимайки под внимание намаления потенциал на руския Черноморски флот.

Във военноморско отношение членството на България и Румъния в НАТО, както и стремежите от страна на повечето крайбрежни държави за една международна система за сигурност в Черноморския регион, остават само на книга.

Войната през Август 2008 г. беше още един пример за нарастващите притеснения за сигурността в региона. Тя показва, че морската сигурност може да бъде оспорена, след като Русия използва черноморските си военноморски сили да атакува бреговете Гruzия. По неофициални сведения, кораби на Русия дори са били в готовност да нападнат близко намиращите се съдове на НАТО, включваща кораби на САЩ, Германия, Испания и Турция. Но все пак това е хипотетично, тъй като то би означавало открита война между Русия и НАТО.

Замразените конфликти

Резултатът от постсъветския общностен разпад са замразените конфликти, които в повечето случаи са инструментализирани от властите в Кремъл целящи запазване на постимперски контрол върху бившите съветски територии. Репресивните опити от страна на националистическото правителство на Грузия в началото 90-те години да реинтегрират отцепническите общности от абхазци и южноосетинци предизвикаха пълномащабен военен конфликт, в който грузинските власти изгубиха за сметка на местните сепаратисти. В продължение на вече две десетилетия сепаратистките власти в Абхазия и Южна Осетия оцеляват под пълната закрила на Русия. След войната през август 2008 тяхната 'независимост' беше призната от властите в Кремъл. На практика и двата конфликта на грузинска територия бяха 'размразени' от интервенцията на Русия в търсене на един бърз стратегически интерес. Целта беше застрашаване кандидатурата на Тбилиси за НАТО и премахване на прозападното правителство на Саакашвили. Всички 'замразени конфликти' на бивша съветска територия обслужват едни и същи руски интереси – да държат определена страна или регион в състояние на нестабилност и уязвимост с цел блокиране свободната им воля, и предотвратяване на стратегическо отскубване от руския контрол.

Подобен е и случаят с Приднестровието, който беше проектиран, за да държи Молдова под руско наблюдение. Приднестровието е индустриалното сърце на Република Молдова и комбинацията от исторически, етнически и политически фактори там подпомогна на Москва и нейните амбиции да го запази под руски контрол след 1991 г. Всички дипломатически усилия на Европа и САЩ за прекратяването на този конфликт се увенчаха с неуспех, взимайки под внимание категоричният интерес на Русия в запазването на тази разделителна ивица. Москва също така искаше да използва потенциала на режима в Тираспол, който да функционира като неформална офшорна зона за търговия с оръжие, както и като предмостие на руските стратегически интереси на границите с Европа. Неокомунистическият президент на Молдова Владимир Воронин беше държан като „заложник” в тежките преговори с Тираспол. Провалът на тези преговори, както и подозренията в изборна измама на управляващата Комунистическа партия на президента Воронин, доприноха за днешното негодувание на гражданите в Кишинев.

Нагорни Карабах е най-старият и в известен смисъл най-автономният конфликт в постсъветското пространство, който всъщност би могъл да се окаже и един от най-трудните за разрешаване. Освен руското посредничество в конфликта, което обслужва повече арменската отколкото азербайджанската страна, има няколко фактора, които допринасят за трудното разрешаване на конфликта: менторската позиция на Турция обслужваща и благоприятстваща страната на Армения, практическата икономическа блокада на Армения, ролята на мощната арменска диаспора, и руското военно присъствие на арменска земя.

Рискът от междуетнически конфликти на бивша съветска територия ще се понижи със заздравяването на институционалните системи на новите независими държави и с растящото доверие в демократичните гаранции за правата на етническите малцинства. Тези две предпоставки за разрешаване на конфликти изискват стратегическа стабилност, международна рамка за сигурност и гаранции – с други думи, изискващи умиротворяване и интегриране на Русия в международната общност.

Енергийна сигурност

Въпроса за енергийната сигурност се базира основно на един чист конфликт на интереси между Русия и повечето други страни от ЦИЕ (включително и черноморските). Всяка една съвременна енергийна система – национална, регионална или континентална – е базирана на концепцията за разнообразието. Разнообразие от енергийни източници, както и разнообразие от видове енергия. Енергията е винаги стратегически ресурс и разнообразяване на енергийното портфолио винаги е означавало търсене на благоприятен стратегически баланс. След изпадането на Западна Европа в още по-дълбока зависимост от енергийните ресурси на Близкия изток, отрицателни демографски и политически ефекти последваха след 1973 г. Ето защо Европа е в търсене на диверсификация – след края на Студената война енергийните ресурси на Русия станаха част от амбицията на Европа да разнообрази енергийното си портфолио. Друг източник за диверсификация на енергията се осигурява от новооткритите маршрути за доставка на петрол и газ от Каспийския и Централно азиатския басейни. Петролопроводът Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД) е първият източник на каспийска енергия предоставена до прага на Европа.

В посткомунистическия период за новите европейски демокрации от ЦИЕ диверсификация означава редуциране на руските енергийни доставки за техните икономики. За Москва стратегически приоритет номер едно е възпрепятстването на енергийното разнообразяване – т.е. предотвратяване на независимостта на страните от ЦИЕ. В постсъветския период икономическият и военен потенциал на Русия са в състояние на значителна слабост. За да възвърне и запази стратегическия си контрол върху постсъветското пространство и върху ‘меката част’ на Европа- новите демокрации на изток- Русия трябва да концертрира оскъдния си ресурс под формата на монопол. Това е стратегическият модел на руски монопол върху енергийния износ. Веднъж оползотворен, този монопол може да произведе икономическа и стратегическа

добавена стойност, като убедително раздуе реалната стойност на руския икономически и стратегически потенциал.

Задачата за изграждане на руски енергиен монопол е двойно предизвикателство за Москва. **От една страна** монопол може да бъде постигнат чрез орязване и изключване на всички алтернативни енергийни източници, които са способни да захванат икономиките на ЦИЕ. Предвид географските и стратегически реалности, единствено Каспийско-Централноазиатският басейн може да осигури алтернативни доставки за Източна Европа. Следователно стратегическа задача номер едно е запечатване маршрута на каспийската и централноазиатска енергия за европейския пазар и, ако е възможно, нейното пренасочване чрез каналите на руските монополни доставки. За постигането на тази задача е нужен стратегически контрол над Черноморския регион. Всички усилия на Русия в Южен Кавказ – да разпалва и възпроизвежда конфликти, да се нахвърля срещу прозападни правителства, и да застрашава независими енергийно-транспортни проекти – са посветени на една проста цел: да се запази стратегическият контрол над Южнокавказкия коридор за потенциални алтернативни доставки на въгледороди. Въпреки всичко по-лесно е да се победи Грузия, отколкото Каспийския тръбопроводен консорциум. Нужно е допълнително усилие от страна на Русия за предотвратяване на свободната търговия с енергийни ресурси между западни компании и националните правителства в каспийско-централноазиатския регион. Поради това Русия налага различни видове натиск, икономически, разузнавателен и институционален, така че да може да купува по преференциални условия газа на държави като Туркменистан, Узбекистан, Азербайджан, и така да лиши международния бизнес от възможността да достигне техните пазари.

От друга страна руският енергиен монопол зависи от сигурният контрол над транзита на руски петрол и газ до европейските пазари (особено ЦИЕ). Основният проблем в контрола на енергийните маршрути е газопреносната инфраструктура на Украйна. Цялостният капацитет на тази инфраструктура е огромен – повече от 180 милиарда кубични метра (bcm) на година. Засега Русия не успява да сложи ръка върху нея и ѝ е много трудно да я преодолее. В средата на 90-те години „Газпром“ изгради газопровода „Син поток“ по дъното на Черно море до Турция. Пълният му капацитет – 30 bcm – е труден за достигане, тъй като това е доста отдалечен и скъп начин за трансфер до европейските пазари. Руско-германският проект „Северен поток“ има капацитет от още 30 bcm, но е трудно осъществим поради технологични и финансови причини. Руско-италианският проект „Южен поток“ би осигурил други 30 bcm, но инвестиции в още една тръба на дъното на Черно море ще бъдат дори още по-трудни за реализация. Ако „Газпром“ има достатъчно късмет да построи и „Северен“, и „Южен поток“, заедно със „Син поток“ трите ще имат капацитет от 90 bcm – половината от газопреносния потенциал на Украйна. Това е и причината за безпощадните атаки на Москва към Киев. Това е причината също за редовните зимни прекъсвания на газовите доставки за Европа. Има една-единствена обосновка зад всичко това – присвояване на газопреносната инфраструктура на Украйна.

Руският енергиен монопол е едновременно и реалност, и илюзия. Реалност е, защото Москва е успявала досега да осуети алтернативни проекти като „Набуко“, а

Газпром е успявал да наложи монополно високи цени на газа за Европа.¹ От друга страна руския енергиен монопол е илюзия, поради крехката инфраструктура, на която се базира това монополно статукво. В своето преследване на тотален контрол върху газопреносното оборудване и доставките на газ за Европа, „Газпром” занемари неотложната задача да поднови газопроводната инфраструктура на руска земя. Инвестициите в нови газодобивни находища в Русия също са оскъдни, най-вече защото Москва решително отказва да предоставя концесионни договори на чуждестранни компании. Въпрос на време е Черноморско-Каспийският коридор да бъде отворен за нормален бизнес под международен контрол – включително за търговия с енергия, както и налагането на стандартни гаранции за сигурността, които да подкрепят нормалните комерсиални дейности. Има само един основен фактор, който работи в полза на по-дългосрочен руски енергиен монопол на европейска земя, и това са разединените национални интереси на страните-членки на ЕС. Ако ЕС успее да наложи своите правила, защитаващи конкуренцията и разнообразието във всички останали пазари на Съюза, и включи също така областта на енергийните доставки, добавената стойност на руската стратегия за енергиен монопол скоро ще се стопи като априлски сняг.

Корупция и организирана престъпност

Корупцията и организираната престъпност са ключови структурни предизвикателства за младите демокрации, които се характеризират с крехки демократични институции и масов натиск на екскмунистически олигархични кръгове върху политическото представителство и административната система. В много посткомунистически общества, особено бившите съветски републики и Балканските страни, има дълбоко страстване между държавните институции и инфраструктурата на организираната престъпност, което произлиза още от службите за сигурност на старите комунистически режими. Колкото по-дълбоко е срастването между организираната престъпност и държавата, толкова по-уязвима и повърхностна е демократичната политическа система. Крехките институционални системи на посткомунистическите общества са изложени едновременно на проникването на собствените си екскмунистически криминални кръгове, така и на натиска на международните мрежи за организираната престъпност. В този контекст специално място е отделено за разузнавателните операции на днешна Русия на териториите на бившите ѝ сателити и съветски републики.

Когато говорим за срастване между институции и организирана престъпност, трябва да обясним природата на срастването между бившите съветски и днешни руски служби за сигурност и местните такива в бившите комунистически страни на Европа. Това срастване предоставя разузнавателната, финансова и бизнес инфраструктури на днешното руско влияние над бившите републики и сателити. Основната цел на това срастване е да служи на общата стратегия на Кремъл за дестабилизиране и отслабване на новосформираните демократични институционални системи и тяхната способност

¹ Докато цените на петрола паднаха с 300% през последните 8 месеца, руските цени на газа за Европа бяха понижени досега само с 11%-14%.

да упражняват стандартите за европейска и евроатлантическа сигурност и развитие. Основният инструмент в употреба са личните и групови подкупи – политически лидери, партийни елити, правителствени екипи и цели административни йерархии. Институциите на ЕС са вече притеснени от неприемливите корупционни практики на някои нови страни-членки, но Брюксел е твърде далеч от разкриването на ключовия фактор в държавната система за корупция и организирана престъпност във всички посткомунистически общества: откритата стратегия на Русия да дестабилизира техните институционални системи с инструментите на разузнавателната мрежа и добре насочените подкупи. Това е структурен фактор, който няма да позволи каквото и да било сериозно усилие за излекуване на институционалните системи на новите демокрации в Източна Европа.

Заклучение

Обстановката по сигурността в Черноморския регион е директно зависима от стратегическия баланс между Русия и евроатлантическия Запад в усилията им да преследват конкурентните си интереси в региона. Няма реален шанс да се очаква, че Русия ще трансформира общата си перспектива и стратегически замисъл за Черноморския регион. Вторият по важност стратегически фактор в региона – Турция, ще остане в състояние на противоречива симбиоза между евроатлантическата ѝ идентичност и страмежи за ЕС, както и растящия ѝ афинитет към класически националистически и имперски модели на поведение в района на Черно море. Единственият значим импулс за трансформация на регионалната сигурност и стратегическия баланс може да дойде и от Европа и от САЩ, породен от тяхната способност да формулират и възприемат общи интереси в Черноморския регион. Позицията на частично приемане и частична безпомощност относно руското стратегическо вмешателство в европейските дела възпира потенциала на ЕС да бъде решителен фактор в модерното държавно строителство и демократизацията в Източна Европа и по-специално в Черно море. Липсата на трансатлантически консенсус и координация на интереси с цел една обща стратегия в черноморско-каспийско-централноазиатското измерение вреди на потенциала на НАТО, и на по-широката евроатлантическа система за сигурност да постигат дори минимални успехи, които в миналото са подпомогнали по подобен начин за интегрането на страните от ЦИЕ в евроатлантическото пространство.